

ØSTGRØNLANDS-OVERENSKOMSTEN

Af *Eske Brun*

Til næste år udløber den i 1924 indgåede norsk-danske overenskomst om visse forhold i Østgrønland. Der forestår nu forhandlinger med Norge, hvorunder dette lands regering formentlig vil gøre rede for de ønsker, Norge har med hensyn til en fortsættelse af visse af de rettigheder, Norge har haft i henhold til denne overenskomst, men tillige også kan påregnes at fremsætte de ønsker, nordmændene har i almindelighed med hensyn til erhvervsmæssige og andre rettigheder i hele Grønland.

Jeg skal i det følgende gøre forsøg på at give en redegørelse for en del spredte kendsgerninger vedrørende Østgrønland, som formentlig kan være af interesse i denne forbindelse.

I.

Østgrønlands bebyggelses historie.

Østgrønland er så vidt vides først opdaget og koloniseret af eskimoer kommende fra Canada til det dengang ubeboede land for mindst 4.000 år siden. De er vel kommet over, hvor havet er smallest, og hvor det regelmæssigt er islagt hver vinter, i det farvand der nu hedder Nares Strædet mellem Ellesmere Island og Nordgrønland. Derfra har de delt sig i to indvandrerstrømme langs Grønlands nordkyst. Sandsynligvis er den nordre og den søndre del af østkysten koloniseret af fortropperne af hver af disse to strømme.

Vi ved, at hele Østgrønland har været beboet på et eller andet tidspunkt. Overalt på kysten, ikke mindst i den nordlige del ved Scoresbysund og Franz Josefsfjord, finder vi ruiner af gammel bebyggelse. I historisk tid vides kun Sydøstkysten mellem Angmagssalik og Kap Farvel at have været beboet foruden et enkelt tilfælde, hvor den engelske kaptajn Clavering i 1823 ved det, som nu hedder Eskimonæs på Claveringøen, traf en gruppe eskimoer på 12 personer, som han var sammen med i to dage.

Efter anlægget af handelsstationen Angmagssalik i 1894 søgte hele befolkningen i Sydøstgrønland op til dette distrikt eller flyttede rundt Kap Farvel til Vestgrønland, hvorved Sydøstkysten affolkedes.

I 1925 flyttede ca. 120 personer af befolkningen i Angsmagssalik distrikt til den ved Ejnar Mikkelsens initiativ nyanlagte plads ved Scorebysund.

II.

Østgrønlands udforskning fra Europa.

Østgrønland blev første gang set af en europæer omkring år 900, da islænderen Gunnbjørn så det uden dog at gå i land. Efter nordboernes bosættelse, som begyndte med Erik den Røde omtrent et hundrede år senere, blev Østkysten ofte set, når folk sejlede fra Island eller Norge til bygderne i Vestgrønland. Landgang er lejlighedsvis foretaget, men ingen permanent bebyggelse fandt sted.

Siden nordbotiden er Østgrønland sikkert ofte blevet set af søfarende. Nævnes kan for eksempel den engelske ekspeditionsrejsende Henry Hudson, som i 1607 under et forsøg på at sejle til Indien via Nordpolen rejste langs Østgrønland, formentlig fra Blossville Kyst til 73° n.b. Stednavnet Kap Hold-with-Hope minder endnu om hans eventyrlige tur.

Blandt de mange hvalfangere, som har været ved Østgrønland, kan nævnes englænderen William Scoresby, som i 1822 opdagede (det efter hans fader opkaldte Scorebysund).

I 1829–30 besejlede den danske søofficer V. A. Graah sydøstkysten fra Kap Farvel og næsten til Angmagssalik i båd.

I 1869–70 overvintrede en østrisk-tysk ekspedition under Koldewey og Payer syd for Dovebugt. Under hjemrejsen opdagedes Franz Josef Fjord. Ved denne ekspedition fik man kendskab til kysten mellem Franz Josef Fjord og Dovebugten.

I 1883–85 foretog den danske søofficer Gustav Holm en rejse med konebåd fra Kap Farvel til Angmagssalik, hvor han overvintrede. Rejsen gav stødet til oprettelsen af kolonien Angmagssalik i 1894.

I 1891–92 udforskede den danske søofficer C. H. Ryder Scoresbysund og området omkring munden deraf.

I 1898–1900 foretog den danske søofficer G. C. Amstrup en rejse i robåd fra Scoresbysund til Angmagssalik. På denne tur vandt Ejnar Mikkelsen sine arktiske sporer.

I 1905 foretog Hertugen af Orleans en rejse langs nordøstkysten op til ca. 78¹/₄° N.B. med det belgiske polarskib „Belgica“. Der blev foretaget en enkelt landgang på ca. 77¹/₂° N.B.

I 1906–08 udforskede Danmarks-ekspeditionen under Mylius-Erichsen Østgrønland fra Dovebugt til Peary Land, hvor man opnåede kontakt med de opdagelser, Peary i 90'erne havde gjort fra Kap York-området på Vestkysten.

Det vil af det foregående fremgå, at den første kortlægning og udforskning i vor tid af Østgrønlands 20 breddegrader er sket ved danske. Den eneste undtagelse er de 4 breddegrader, som blev udforsket af Koldewey og Payer. I hele den derefter stedfundne detaillerede undersøgelse af kysten i videnskabelig henseende har danske ekspeditioner spillet en endnu mere afgørende rolle. De danske ekspeditioners antal har været meget stort, og en opremsning blot af navnene ville være uoverkommelig. Nævnes bør dog I. P. Kochs arbejde (forud for hans tur over Indlandsisen i 1913) ved Dovebugten og nunatakområdet Dronning Louise Land, og Lauge Kochs 30-årige indsats i Nordøstgrønland.

III.

Traktaten af 1924.

Nordmændene har i vel over hundrede år drevet sælfangst i det, de kalder „Vestisen“, d.v.s. storisen ud for Østgrønlands kyst. Der har været sagt og skrevet meget om det utiltalende ved disse „massemord på nyfødte sæler“ og om denne fangsts skadelighed for sælbestanden. Lad det her kun være sagt, at for os hernede er det måske lidt letkøbt at være forargede på folk, som er henvist til et farefuldt og ikke altid givtigt erhverv i isen på havet, og under alle omstændigheder foregår denne fangst på det åbne hav uden for territorialfarvandets grænser. Af interesse er det også, at den drives om foråret på et tidspunkt, hvor landgang på kysten er umulig, så selv om disse sælfangere lejlighedsvis har set Østgrønland i det fjerne, har de ikke været i land. Fangsten er udelukkende baseret på skuderne.

Efterhånden fik man dog i Norge interesse for at se, om der kunne gøres noget i land i Østgrønland. Vistnok i 1889 fandt det første sommerbesøg i land sted, og i 1908 og 1909 fandt overvintring sted. Efterhånden blev det almindeligt, at fangstfolk overvintrede, og i 1922 oprettede nordmændene radiostationen Myggbukta i Mackenziebugten.

Også i Danmark havde man fået interesse for fangstmulighederne i Nordøstgrønland. I 1919 stiftedes aktieselskabet „Østgrønlandske Kompagni“. Der oprettedes fangststationer i Nordøstgrønland, men i 1924 var kapitalen opbrugt, og virksomheden ophørte.

Samtidig med denne aktivitet i Grønland var den danske regering virksom med hensyn til at opnå international anerkendelse af dansk suverænitet over Grønland – hele Grønland. I 1916 havde De forenede Stater i forbindelse med overdragelsen af De vestindiske øer givet en sådan anerkendelse, og efterhånden fik man lignende anerkendelser fra en række andre betydende regeringer. Kun i Norge gik det anderledes. Den norske udenrigsminister havde ganske vist i 1919 udtalt, at den danske plan ikke ville møde vanskeligheder fra norsk side, men i 1923 opfordrede Stortinget den

norske regering til at indbyde den danske regering til forhandlinger på frit grundlag om grønlandsspørgsmålet. Man var i Norge kommet til det standpunkt, at „de ikke-koloniserede dele af Grønland“ ikke var underkastet nogen stats suverænitet, og ud fra dette standpunkt ønskede man at forhandle.

Der fandt derefter forhandlinger sted i Oslo. Den danske delegation bestod af 4 repræsentanter, en fra hver af de fire politiske partier i Rigsdagen. De to delegationer enedes om et forslag til en overenskomst, hvor begge parter forbeholdt sig deres principielle standpunkter (norsk: Østgrønland er ikke underkastet suverænitet; dansk: Østgrønland er dansk). I øvrigt blev der givet adgang til begge landes statsborgere til (uden for Angmagssalik og Scoresbysund distrikter) at drive fangst og videnskab og til at oprette stationer i disse øjemed, herunder radiostationer. Overenskomsten skulle kunne opsiges hvert 20. år med 2 års varsel.

Overenskomsten blev ratificeret af Rigsdagen, dog ikke uden opposition, idet konservative og radikale stemte imod. Der var i det hele en vis utilfredshed i Danmark, hvor en protestadresse mod ratifikationen fik 70.000 underskrifter.

Men det var ikke noget imod reaktionen i Grønland, hvor de to landsråd (for det nordlige og for det sydlige Vestgrønland) fik den underskrevne og ratificerede overenskomst forelagt. Begge landsråd kritiserede i skarpe vendinger overenskomsten.

IV.

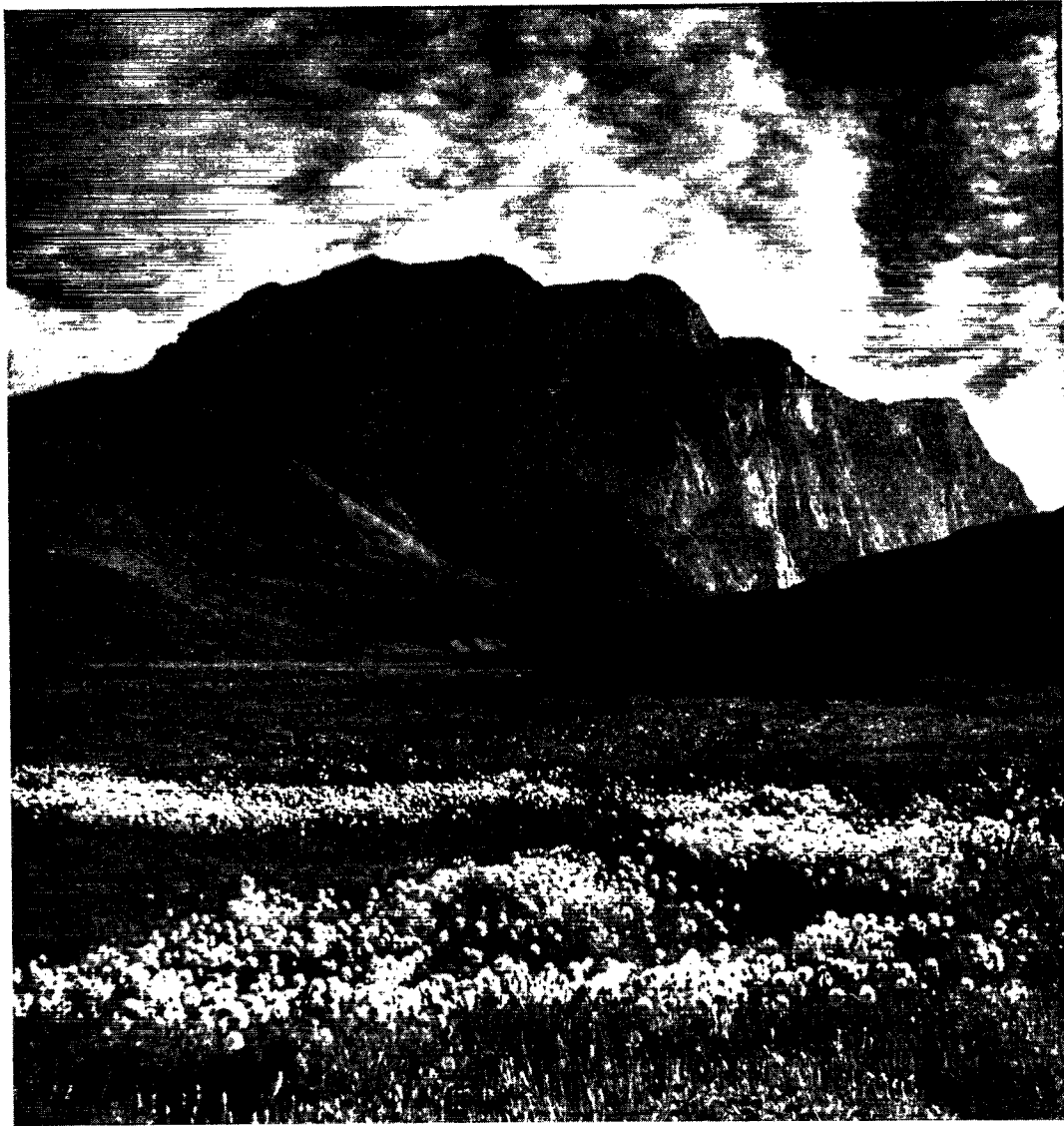
Den norske okkupation og Haag-sagen.

I årene efter overenskomstens afslutning aktiviseredes begge landes foretagsomhed i Østgrønland en hel del. I Danmark stiftedes i 1929 aktieselskabet „Det østgrønlandske Fangstkompagni Nanok“, som overtog Østgrønlandsk Kompagnis stationer. Samme år stiftedes i Norge „Arktisk Næringsdrift“, som overtog fangstvirksomheden og Myggbukta radiostation. Aktivistiske kredse i Norge fik efterhånden fremelsket en stemning, som i 1931 gav sig udslag i, at nogle norske fangstmænd hejste det norske flag ved Myggbukta og i „Kongen af Norges navn“ okkuperede området mellem Carlsberg Fjord og Bessel Fjord eller en kyststrækning ca. 4 breddegrader nord for Scoresbysund.

12 dage senere stadfæstede den norske regering denne handling, og dermed blev sagen alvorlig. Det erindres, at Norge den gang havde en temmelig nationalistisk regering – forsvarsministeren hed Vidkun Quisling.

Senere samme år fandt en tilsvarende okkupation sted af kysten syd for Angmagssalik.

Danmark indbragte sagen for Den faste Domstol for Mellemløst Retspleje i Haag. Ved dom af 5. april 1933 fastslog denne ret, at hele Grønland var dansk, og at den norske okkupation følgelig var retsstridig og ugyldig

Nordøstgrønlandsk fjeldlandskab med blomstrende kæruld.

Foto: W. Lüthy.

V.

Tiden efter dommen.

Overenskomsten af 1924 bestod selvfølgelig uanset retssagens udfald. I årene op til krigen fortsatte begge fangstkompanier deres virksomhed, og begge regeringer udsendte et antal videnskabelige ekspeditioner. I sidstnævnte henseende var dog den danske aktivitet flere gange større end den norske.

VI.

Krigsårene.

Under krigen var den i Grønland fungerende danske administration ikke i besiddelse af skibsmateriel, som kunne bruges til opretholdelse af en civil virksomhed i Nordøstgrønland. Alle til Østkysten disponible besejlingsmuligheder måtte anvendes til den livsvigtige forsyningstjeneste til Angmagssalik og Scoresbysund, og der var for øvrigt overhovedet ikke mulighed for at få skibe helt op til Nordøstgrønland.

Men just som der i 1941 var truffet foranstaltninger til evakuering af personellet på de danske videnskabelige stationer i Nordøstgrønland, åbnede der sig nye muligheder for en indsats deroppe. Administrationen oprettede Den nordøstgrønlandske Slædepatruljetjeneste, som fik den opgave at afpatruljere kysten fra Scoresbysund til Dove Bugt. Administrationen havde nemlig den opfattelse, at Nordøstgrønland var den eneste del af Grønland, hvor der var udsigt til tysk militær aktivitet, idet meteorologiske meldinger herfra var vigtige for den tyske krigsførelse. I denne tjeneste indtrådte efterhånden 15–20 danske og norske, som havde været på kysten den 9. april (foruden enkelte andre), heraf adskillige fangstfolk. Disse erfarne og modige folk gjorde under krigen en indsats, som det her vil være for langt at komme ind på. Jeg må derfor nøjes med at sige, at de sørgede for, at de gentagne tyske forsøg på at etablere stationer i Nordøstgrønland blev opdagede og imødegået, og at den ved dens optræden skabte en udtalt respekt om sig, ikke mindst hos amerikanerne.

VII.

Første opsigelsesmulighed.

Første gang, overenskomsten af 1924 kunne have været opsagt, kom i 1942, hvor den med to års varsel kunne være opsagt til 1944. På grund af de da herskende forhold blev man dog enige om, at denne opsigelsesmulighed skulle udsættes til efter krigen, og den kunne da have været opsagt med to års varsel til 1949. Danmark kunne dengang have opsagt med det formelle resultat, at alle norske rettigheder var ophørt, idet Haag-dommen jo havde fastslået den danske suverænitet.

Imidlertid fandt man det dengang rigtigst at vente i det mindste til næste gang. Der fandt en forhandling sted med Norge, hvorunder visse danske ønsker blev imødekommet, og til gengæld opsigde man ikke overenskomsten.

Disse danske ønsker var navnlig en norsk anerkendelse af, at den danske regering var bemyndiget til at underkaste den videnskabelige aktivitet i Østgrønland (altså også den norske) den almindelige i Grønland gældende kontrol, og at den danske regering var berettiget til at udstede fredningsbestemmelser i Østgrønland. Med hensyn til dette sidste var forholdet det, at danske zoologisk-videnskabelige kredse i

mange år havde givet udtryk for en særdeles berettiget utilfredshed med, at det så interessante nordøstgrønlandske dyreliv, især moskusokserne, var helt uden beskyttelse af en almindelig fredningsordning. Den danske regering indrømmede det utilfredsstillende heri, og man mente sig allerede før 1947 berettiget til at udstede sådanne fredningsbestemmelser. Imidlertid var det helt klart, at den norske regering så anderledes på det, og man ønskede ikke at opvække en strid herom.

Efter 1947 er der udstedt nødtørftige fredningsbestemmelser.

VIII.

Årene efter krigen.

Efter krigen har dansk aktivitet i Nordøstgrønland taget meget til. Krigstidens slædepatrulje er fortsat i den militære slædepatruljetjeneste. Meteorologiske stationer med det mest moderne udstyr er oprettet (og har overflødiggjort den norske tjeneste ved Myggbukta). Lauge Kochs geologiske undersøgelser antog et stærkt voksende omfang og førte til en betydelig mineaktivitet på sydkysten af Kong Oscar Fjord. En flyveplads er åbnet ved Mesters Vig o. s. v.

Også fangstvirkomheden retableredes efter krigen, både den danske og den norske. Men her blev vilkårene efterhånden for ringe.

Fangstvirkomheden i land i Nordøstgrønland, både „Nanok“s og „Arktisk Næringsdrift“s var baseret først og fremmest på ræveskind. Derudover har der været enkelte bjørneskind og (for nordmændene) levende moskusoksekalve, det sidste højst uheldigt, da det forudsatte nedslagning af et stort antal voksne dyr. Nordmændene har endvidere produceret lidt saltet fjeldørred, som i årene lige efter krigen var i høj pris. Rent kontant har det altid, også før krigen, været meget sløjt. Og efter krigen steg omkostningerne til det mangedobbelte, samtidig med at ræveskindspriserne faldt til det halve. Det kunne aldrig blive til en forretning. Resultatet blev, at begge „aktieselskaber“ praktisk talt kørte udelukkende på statstilskud i den forstand, at de næsten ikke havde andre indtægter. „Arktisk Næringsdrift“ blev efterhånden i enhver henseende undtagen af navn en afdeling af den norske statsinstitution „Norsk Polarinstitut“. Denne tingenes tilstand forsatte i nogle år med en udgift for hver af de to statskasser på 100–200 tusinde kroner årligt. Forholdet var det, at begge parter mente det nødvendigt at køre videre, så længe den anden gjorde det.

Det måtte selvfølgelig blive den danske part, som brød denne onde cirkel. Danmark stod jo i kraft af sin suverænitet stærkest. I 1952 ophørte statstilskudet til „Nanok“ og dermed om ikke dette selskabs liv, så dog dets aktivitet i Grønland. I 1959 fulgte Norge efter og standsede „Arktisk Næringsdrift“s aktivitet, og siden har der praktisk talt ikke været nordmænd i Nordøstgrønland.

IX.

Efter opsigelsen.

Overenskomsten af 1924 er altså nu opsagt til 1967. Og så opstår spørgsmålet: Hvad nu?

Lad det for det første være fastslået, at nordmændene har ikke mere nogen basis for en påstand om *økonomiske* interesser i Nordøstgrønland. De har i realiteten aldrig haft det, idet den virksomhed, de har drevet, har været afhængig af tilskud, stats- eller andre. Men som forholdene har udviklet sig siden krigen og især siden 1959, er det helt klart, at der ikke kan være grundlag for nogen påstand om en økonomisk-saglig interesse.

Mindre klart er det måske med hensyn til Sydøstgrønland, hvor der kan være en norsk interesse for fiskeri inden for 12-milegrænsen (i Nordøstgrønland er der ingen fisk i havet). Denne interesse har dog tilsyneladende kun manifesteret sig i praksis i en kort periode lige efter krigen, hvor de høje oliepriser gav anledning til hajfiskeri fra norske fartøjer ved Sydøstgrønlands kyst. Hertil kommer den kendsgerning, at nordmændene, efter hvad man forstår på pressen, måske vil bringe spørgsmålet om fiskeriet i Vestgrønland på bane under de forestående forhandlinger. Dette er særdeles intrikate spørgsmål, som det vil føre for langt at komme ind på her. Lad mig kun henvise til, at landsrådet (som jo nu repræsenterer hele Grønland) nu kommer til at give udtryk for dets mening, *før* en aftale kan slutes.

Men tilbage til Nordøstgrønland. Hvad skal der ske, når overenskomsten er borte?

Det er klart, at slædepatruljen, den meteorologiske tjeneste, den videnskabelige aktivitet og minevirksomheden kan fortsætte, for så vidt som disse aktiviteter ingen forbindelse har med overenskomstens eksistens eller ikke-eksistens.

Hvilke andre økonomiske muligheder er der i naturen deroppe? Fangstvirkomhed, som den hidtil har været drevet, har ingen økonomisk basis, før forholdet mellem omkostningen og skindprisen er steget til det tidobbelte i skindprisernes favør, og foreløbig går tendensen i modsat retning.

Er der mulighed for en fast bosættelse af en grønlandsk fangerbefolkning deroppe? Næppe økonomisk mulighed. De forsøg, der i så henseende er gjort (ved Kangerdlugssuaq og ved Skjoldungen), er afgjort afskrækkende fra yderligere forsøg. En bosættelse af grønlandske familier kan i vore dage ikke tænkes, uden at den ledsages af alle de samfundstjenester, som nu er nødvendige, såsom skole, sundhedstjeneste, teknisk udbygning, kulturelle foranstaltninger o. s. v. Selv om man erklærer sig indforstået med at undvære alt dette til at begynde med, vil kravet herom dog snart melde sig og – viser erfaringerne – uimodståeligt. Men omkostningerne ved disse tjenester blandt en fangerbefolkning i Nordøstgrønland vil blive så eksorbitante, at man næppe kan komme uden om den betragtning, at pengenes nytte-

virkning andetsteds i Grønland ville være mange gange større. For øvrigt er det vist højst tvivlsomt, hvor store de faktiske fangstmuligheder er i Nordøstgrønland.

Hvad kan man da få ud af Nordøstgrønlands natur?

Lad mig for det første fastslå, at Nordøstgrønland blandt alle Grønlands skønne områder er det mest storslåede. Intet andetsteds i verden finder man en sådan kombination af farveprægtige og vilde fjelde, som står op til 3.000 meter lige op af havet, med gletschere og isfyldte dybe fjorde. Klimaet er vidunderligt, tørt og solrigt, og dyrelivet uhyre interessant, først og fremmest på grund af moskusoksen, men også på grund af det rige fugleliv. Efterhånden som verden bliver mere og mere fattig på uberørt natur, vil der heroppe være et virkeligt reservoir heraf – hvis det forbliver uberørt.

Man har jo nemlig her en aldeles enestående chance for uden at genere nogen som helst saglig økonomisk interesse at oprette verdens største, og en af verdens interessanteste naturreservater.

Tanken om oprettelsen af en sådan grønlandsk nationalpark har lige siden krigen af og til været luftet i interesserede kredse. Sålænge 1924-overenskomsten var i kraft, var den dog vanskelig gennemførlig, da den selvfølgelig ville være ensbetydende med et betydeligt indgreb i nordmændenes ved denne traktat sikrede ret til fangst i Østgrønland, uanset hvad denne fangst i øvrigt var værd. Men med overenskomstens bortfald vil tanken melde sig påny med stor styrke.

Man kunne tænke sig en sådan nationalpark oprettet omfattende de ubeboede dele af Østgrønland og Nordgrønland, der ligger mellem Kong Oscar Fjord og Humboldt Bræ. Den ville da omfatte ca. 400.000 kvadratkilometer, hvoraf omtrent en fjerdedel ville være de isfri områder langs en ca. 2.000 km lang kyst. Denne udstrækning ville ikke gå ud over nogen som helst etableret interesse og ikke forhindre nogen fremtidig reel mulighed for saglig udnyttelse af økonomiske muligheder. Mine-drift ville ikke være berørt deraf, ejheller selvfølgelig de andre nu etablerede virksomheder såsom vejrtjeneste.

Inden for nationalparkens grænser skulle al jagt og fiskeri være forbudt, undtagen måske sportsmæssigt udøvet fiskeri på fjeldørred, hvorved denne fisk stadig ville være beskyttet mod udryddelse ved garnfiskeri i dens yngleelve. Fuglelivet ville være beskyttet, hvilket især ville have interesse for yngleområderne for gæs og for den nordøstgrønlandske rovfuglebestand, falke og ugler. Og først og fremmest ville den uhyre interessante nordøstgrønlandske pattedyrbestand være sikret. Moskusoksen, verdens mærkeligste drøvtygger, som finder sin eksistens på den absolutte grænselinie for så store planteæderes muligheder, ville være sikret imod menneskelige bidrag til deres udryddelse. Isbjørnen ville have et fristed, og måske ville det kunne lykkes at redde den nordøstgrønlandske hvalrosbestand fra dens totale udryddelse.

For Grønland ville en sådan nationalpark kunne frembyde interessante opgaver. Unge grønlandske politifolk ville her kunne få nogle interessante år som tilsynsførende. Man kunne tænke sig, at de først fik en uddannelse hernede f. eks. på Kalø, omfattende rationel vildtpleje, noget som også ville være nyttigt for dem efter tilbagekomsten til deres hjemegne. Måske kunne der opnås uddannelsesmuligheder ved et internationalt samarbejde f. eks. med Sverige. Der kunne da også etableres den rationelle pleje af moskusoksebestanden, som har været efterlyst fra forskellig side, med udskillelse af de overflødige og måske skadelige udlevede tyre.

For en kommende turistmæssig indsats i Nordøstgrønland ville en sådan nationalpark være overordentlig gavnlig.

Hvis landsrådet vil tage initiativet til en lovgivning om en sådan nationalparks oprettelse og drift, vil det være et skridt, som vil give genlyd over verden. Det har efter krigen, med rette eller urette, ofte været hævdet, at oprettelse af nationale regeringer i de gamle koloniområder har været fulgt af forringelse af vilkårene for de allerede eksisterende nationalparker, og der har været bekymring herover i internationale interesserede kredse. Et skridt i den modsatte retning vil bevirke en anerkendende reaktion i de samme kredse.

En forudsætning for gennemførligheden af et sådant projekt er det selvfølgelig, at der ikke ved opgørelsen af boet efter traktaten af 1924 træffes blokerende aftaler med nordmændene. Selv om der ikke for tiden måtte være ønsker i landsrådet om oprettelse af en nationalpark, bør det dog derfor med fremtidige udviklinger for øje undgås, at en sådan blokering etableres.